

ПАЛІТАЛОГІЯ

УДК 328

М.Б. Канапаць

кандыдат філософських наук, дацэнт кафедры палітології і права БДПУ

ПАРЛАМЕНТАРЫЗМ У СІСТЭМЕ СУЧАСНАГА САЦЫЯЛЬНА-ПАЛІТЫЧНАГА РАЗВІЦЦЯ

Парламентарызм – адзін з самых складаных феноменаў палітычнай навукі. Цяжкасць яго разумення апасродкавана зместам палітычнага жыцця, спецыфікай развіцця той ці іншай чалавечай цывілізацыі. Ход развіцця чалавечай цывілізацыі непазбежна прыводзіць да ўскладнення сістэмы сацыяльна-палітычных адносін, уносіць істотныя карэктывы ў палітычную сістэму.

У сучаснай навуцы існуюць розныя трактоўкі парламентарызму. У вузкім сэнсе пад парламентарызмам разумеецца вяршэнства, прывілеяванае становішча парламента, адказнасць урада перад ім. У широкім сэнсе – яго істотная роля, гэта значыць нармальнае функцыянаванне як прадстаўнічага і заканадаўчага органа, які так сама валодае кантрольнымі паўнамоцтвамі. Феномен парламентарызму цесна звязаны з генезісам і развіццём парламента. Яго летазлічэнне вядзеца з 1265 г., калі ў Англіі быў заснаваны спецыяльны орган, які называўся парламентам. Затым з'явіліся іспанскія картэсы, французскія генеральныя штаты і іншыя заканадаўчыя органы, што атрымалі агульную назуву ўсіх краінах свету – парламент.

Лацінскае слова *parliamentum* азначае пасляабедзенню размову манахаў. У Англіі слова *parliament* першапачаткова выкарыстоўвалася для абазначэння любога абмеркавання. Вестмінстэрскі статус 1275 г. упершыню выкарыстоўвае французскае слова «парламент» для назвы «Вялікага савета Англіі», даслоўны пераклад якога «гаварыльня».

Існаваўшыя раней чалавечыя цывілізацыі распрацавалі сваю прымітыўную мадэль прадстаўніцтва, якое істотна ўплывала на ход палітычнага развіцця і надавала унікальнасць і асаблівасць той ці іншай культуры. Феадальнае грамадства замацавала мадэль манархічнага парламентарызму ў сістэме манархічнай улады. У відзмененым выглядзе яна існуе і сёння ў Вялікабрытаніі. Даследчыкі парламентарызму часта выкарыстоўваюць англійскі вопыт для вывучэння дадзенага феномена. Англійскія навукоўцы Т. Сміт і Э. Кок разглядалі інстытут народнага прадстаўніцтва не як сродак рэалізацыі народнай волі, а як інстытут, які абургунтоўвае стабільнасць манархічнага праўлення [1, с. 21].

Значна пазней, у эпоху Новага часу, ідэя народнага прадстаўніцтва трансфармавалася ў канцэпцыю народнага сувэрэнітэту. Родапачынальнік гэтай канцэпцыі французскі мыслівець Ж.Ж. Русо выводзіць яе з прынцыпу ўсеагульной волі. Згодна з Русо, яна не тоесна волі ўсіх. Агульная воля не заўсёды мае на мэце ўяднанне згоды, якая магчыма толькі тады, калі сярод тых, хто аб'яднаў, пануе мір, згуртаванасць і роўнасць. Агульная воля выяўляецца толькі щяхам галасавання, бо гэта воля большасці. Русо негатыўна ставіцца да ідэі народнага прадстаўніцтва: «Понятие о представителях принадлежит новым временам; оно досталось нам от феодального правления, от этого вида правления, несправедливого и нелепого, при котором род человеческий пришел в упадок, а звание человека было опозорено» [2, с. 45].

У Расіі паняцце «парламент» упершыню было ўжыта ў адносінах да Дзяржаўнай думы, як прадстаўнічай установы. Пасля прыходу да ўлады бальшавікоў адмаўлялася прагрэсіўнасць заканадаўчых органаў парламенцкага тыпу. Было заяўлена аб «гістарычнай умоўнасці» парламентарызму, яго непрымальнасці для савецкай улады. Парламент меркавалася разглядаць як буржуазную па сваёй сутнасці прадстаўнічую ўстанову, якая дзейнічае толькі ва ўмовах капіталістычнага ладу. Аднак трэба адзначыць, што ўжо ў савецкі перыяд назіралася эвалюцыя поглядаў на парламент: ад адмаўлення гэтага феномена да спроб аргументавання ў 70-х гг. тэорыі «сацыялізацыі» парламентаў і распрацоўкі мірных спосабаў перарастання капіталізму ў сацыялізм праз заваяванне большасці ў парламентах.

На дадзеным этапе сацыяльна-палітычнага развіцця парламент як уласна назва прымяняецца для вызначэння заканадаўчай улады ў розных дзяржавах. У ЗША і многіх краінах Лацінскай Амерыкі выкарыстоўваецца назва «кангрэс», у ФРГ – «бундэстаг», у Расійскай Федэрацыі – «Федэральны сход», у Францыі, як і ў Рэспубліцы Беларусь, – «Нацыянальны сход».

Сучасны парламент – гэта агульнадзяржаўны прадстаўнічы орган, галоўная функцыя якога заключаецца ў сістэме раздзялення ўлад, здзяйсненні заканадаўчай улады. Ён уклю-

чае і распараджэнне дзяржаўнай казной, гэта значыць прыняцце дзяржаўнага бюджету і яго выкананне.

У большай ці меншай ступені ў залежнасці ад формы прайлення парламент здзяйсняе контроль за выканайчай уладай.

Закранаючы праблему прадстаўнічай формы прайлення, Ж. Мантэск'е адзначаў, «что необходимо, чтобы народ посредством представителей делал то, что он не может сделать сам. Однако особенность представительства состоит в том, что народ, передавая властные полномочия представителям, сам лишается ее» [3, с. 220]. Адзін з прыхільнікаў інстытута прадстаўніцтва Дж.С. Міль звязваў прадстаўнічае прайленне з развіццём культуры. Ён адзначаў, што прадстаўнічае прайленне тым больш выгаднае для народа, чым вышэй яго культурнае развіццё [3, с. 125].

Наступным этапам у фарміраванні сістэмы парламентарызму з'яўляецца станаўленне прынцыпу раздзялення ўлад, якія ўмацоўваюць сістэму дзяржаўнага кіравання. Узнікненне сучаснага парламента адбылося дзякуючы трох паслядоўным адкрыццям, якія былі рэалізаваны на працягу некалькіх стагоддзяў. Першае адкрыццё мела на мэце вынаходства самога парламента, гэта значыць спалучэнне прадстаўніцтва і заканадаўства ў адным пастаянна дзеючым інстытуце. Другое – укараненне ідэі раздзялення ўлад у палітычную практику. Трэцяе адкрыццё – пераход парламента з праектыўнага ў рэактыўны рэжым штодзённай работы. Праектыўна, гэта значыць навязваючы сваю ідэалогію і волю грамадству, дзейнічаў англійскі парламент часова. З часам парламент пачаў дзейнічаць рэактыўна, гэта значыць з большым ці меншым энтузіязмам, адгукуючыся на бягучыя патрэбы грамадства ў заканадаўстве, ахвотна кантралюючы выканайчую ўладу, выступаючы ў ролі агульнанацыянальнага палітычнага клуба.

Парламент уяўляе сабой шматэлементны механізм, які мае разнастайныя сувязі і судносіны з іншымі інстытутамі ўлады. Наяўныя ў літаратуры нормы-дэфініцыі ўтрымліваюць некалькі тыповых харктарыстык парламента, важнейшымі з іх з'яўляюцца тыя, якія дазваляюць раскрыць яго двухадзінную прыроду як прадстаўнічага і заканадаўчага органа ўлады.

Паняцце «заканадаўчая ўлада» адлюстроўвае галоўную, але не адзінную функцыю парламента, а менавіта заканатворчасць.

Па гэтых прычынах узікла абагульняючае паняцце «парламентарызм». Яно разглядаецца як спосаб існавання дзяржаўнай улады, пабудовы дзяржаўнай улады, якая ўласабляе ў сабе адзінства прадстаўнічай улады.

Разнастайныя падыходы маюць на мэце цеснае ўзаемадзеянне ўлады і грамадства,

стварэнне такой мадэлі развіцця, якая б задавальняла інтэрэсы большасці. Гэтага можна дасягнуць толькі цаной намаганняў усіх зацікаўленых бакоў на ўмовах кансэнсусу, узгаднення розных пазіцый.

Пералічаныя вышэй асаблівасці парламентарызму як палітычнага рэжыму і способу дзяржаўнага ўпрарадковання вызначаюцца перш за ўсё агульнымі эканамічнымі і культурнымі фактарамі.

Відавочна, што больш багатыя краіны з традыцыямі палітычнай і рэлігійнай цярпімасці імкнунца да дэмакратыі, у той час як бедныя з традыцыямі рэлігінага фаталізму – да аўтарытарна-бюрократычнай сістэмы.

Як вядома, дзяржаўная ўлада дэтэрмінуеца ўладай эканамічнай. У ёй у канцэнтраваным выглядзе выражаютца эканамічныя патрэбы і інтэрэсы суб'екта-уладара.

Дзяржаўная ўлада не толькі абапіраецца на эканамічны фундамент, але і забяспечвае падак, устойлівасць эканамічных адносін, засцерагаючы іх ад самавольства і анархіі, ахоўвае форму уласнасці.

З другога боку, любая ўлада па-сапраўднаму устойлівая і моцная сваёй сацыяльной асновай. Дзяржаўная ўлада функцыянуе ў грамадстве, падзеленым на класы і сацыяльныя групы з супярэчлівымі, часта непрымірымі інтэрэсамі. Без моцнай, актыўна функцыянуючай дзяржаўнай улады рознапалярныя сацыяльныя і нацыянальныя сілы могуць разарваць соцыум на часткі, уцягнуць яго ў бяздонне бедстваў высвятлення інтэрэсаў пры дапамозе нястрымай ахлакатычнай сілы.

Узровень сацыяльна-еканамічнага развіцця таго ці іншага грамадства вызначае сутнасць і форму дзяржаўнага ўладковання. Неразвітасць вытворчых навыкаў чалавека і прымітывныя прылады працы прыводзяць да нізкай эфектыўнасці працы рабочага. Для таго каб забяспечыць сабе даход, уласнік сродкаў вытворчасці вымушаны выкарыстоўваць жорсткія спосабы эксплуатацыі і пакідае рабочаму мінімум сродкаў для існавання.

Напрыклад, узровень сацыяльна-еканамічнага развіцця Расійскай імперіі да 1861 г. і наступныя рэформы змянілі сітуацыю і ў сферы эканомікі, і ў сацыяльной сферы, не дазволілі здзяйсніць дзяржаўнае кіраванне інакш як шляхам самадзяржаўя. Пасля 1861 г., калі эканоміка краіны перайшла ад аграрна-прыгонніцкай (абцяжаранай перажыткамі натуральна-безграшовага тавараабароту) да прымісловай сістэмы, сумешчанай з рыначным спосабам пераразмеркавання тавараў і паслуг, а сацыяльная сфера стала больш разнастайнай і ліберальнай, узікла неабходнасць унесці змяненні ў спосаб кіравання дзяржавай. Менавіта таму ў другой палове XIX ст. у Расіі сталі ўзнікаць і

бурна развівацца рознага кшталту палітычныя і ліберальныя ідэі аб больш дасканалым дзяржавным уладкаванні.

Такім чынам, развіццё сацыяльна-еканамічнай сферы цягне за сабой удасканаленне дзяржавна-прававых інстытутаў. З узрастаннем эффектунасці працы расце ўзровень дабрабыту грамадства. Сацыяльныя канфлікты страчваюць напружанасць, і грамадства больш не адчувае патрэбы ў жорсткіх формах рэгулявання – у дзяржаве ўстанаўліваюцца больш дэмакратычныя палітычныя рэжымы і формы праўлення, якія забяспечваюць большую ступень народадаўладдзя. Яркі прыклад таму – абмежаванне абсолютызму Расійскай імперыі, лібералізацыя мясцовага кіравання шляхам увядзення земскіх устаноў і, безумоўна, заснаванне Дзяржаўнай думы ў пачатку XX ст. Узнікненне парламентарызму звязана з пэўнымі грамадска-палітычнымі з'явамі, развіццё якіх, у сваю чаргу, абумоўлена адпаведным сацыяльна-еканамічным узроўнем развіцця грамадства. Размова ідзе аб узнікненні народнага прадстаўніцтва як спосабу фарміравання органаў улады, прымяненні прынцыпу раздзялення ўлад у якасці парадку здзяйснення дзяржавай улады, узнікнення суверэнітэту і наступнага вяршэнства парламента.

Сучасная ёўрапейская цывілізацыя ў сваім развіцці спалучае старыя і новыя палітыка-культурныя каштоўнасці, якія абумоўліваюць развіццё парламентарызму. Беларуская парламентарная мадэль – гэта адносна развітое грамадства, якое адчувае значны ўплыў мінулага. Змененні эканамічнай сферы будуць садзейнічаць абноўленай старой мадэлі прадстаўніцтва.

Сацыяльна-еканамічнае развіццё Рэспублікі Беларусь дазваляе ўнесці істотныя змены ў сістэму прадстаўніцтва шляхам распаўсяджання ўплыву на ўладу груп інтэрэсаў. Сцвярджэнне, што беларуское грамадства інертнае і пасіўнае, не мае падстаў. У ім адбываюцца складаныя працэсы пераасэнсавання сацыяльна-палітычных рэалій і ўсведамлення ролі і месца грамадскіх структур у сацыяльна-палітычным развіцці.

ЛІТАРАТУРА

1. Федералист // Политическое эссе А. Гамильтона, Дж. Медисона и Дж. Джея. – М., 2002. – 320 с.
2. Russo, Ж.Ж. Об общественном договоре. Трактаты Ж.Ж. Руссо. – М., 2000. – 520 с.
3. Монтескье, Ш. Избранные произведения / Ш. Монтескье. – М., 1995. – 480 с.
4. Мілль, Д.С. Размышление о представительном правлении / Д.С. Мілль. – СПб., 1863. – 560 с.

SUMMARY

The attention accents on the problem of parliamentarianism as on a problem of social and political development. The economic factor determines the formation of parliamentarianism. This stimulates the development of democracy.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ